

Marina Mashovets, Antonina Karnaukhova. The values of the preschool childhood in the literature heritage of V. O. Sukhomlinsky

The article deals with the problem of values of preschool children. The author analyzes the psychological and pedagogical sources, in particular, the literary heritage of V. Sukhomlynsky. The values of children of preschool age are determined: deference, goodness, obedience, compassion, help, mercy, affection. The author singled out the fairytales that are abasic for developed models of comprehension of their contents by children of the senior preschool age. The article offers the results of the research on the given problem and the prospects of its realization.

Key words: values, child of preschool age, fairy tale, teacher, model of comprehension of the content of fairy tales.

УДК 37.015.31:7+37.091.4 В. Сухомлинський

Валентина МУСІЄНКО-РЕПСЬКА

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сольного співу
Одеської національної музичної академії ім. А. В. Нежданової,
м. Одеса, Україна
e-mail: nikavlbr@mail.ru*

**ЗАСОБИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В
ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті розкрито погляди В. О. Сухомлинського щодо естетичного виховання дітей і молоді. Визначено сутність понять «естетика», «естетичне виховання», «естетичні почуття», «естетична культура». Схарактеризовано засоби естетичного виховання в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: краса, природа, слово, мова, поезія, музика, живопис, естетичність обстановки тощо.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, засоби, естетика, естетичне виховання, естетичні почуття, естетична культура, краса, учений, педагогічна спадщина.

Проблема естетичного виховання дітей і молоді не є новою в історії педагогічної думки. Її витoki знаходимо у працях Аврелія, Арістотеля, Платона щодо перших етно-естетичних систем виховання молоді та їх реалізації. Відома в науково-педагогічних колах естетична спадщина зарубіжних (О. Баумгартен, О. Конт, Г. Лессінг, Ф. Ніцше та ін.) і українських учених (Г. Сковорода, К. Ушинський, Ф. Прокопович, Н. Миропольська, О. Рудницька, О. Семашко, В. Сухомлинський, Т. Шевченко та ін.), а також філософів і психологів (І. Бех, В. Бітаєв, Ю. Борєв, Б. Лихачов, Т. Ротерета та ін.).

Насамперед визначимось із поняттям «естетика» та «естетичне виховання». Естетика, за словами Ю. Борєва, це «філософська наука, предметною сферою якої є пізнання сутності загальнолюдських цінностей, їх породження, буття, сприйняття та оцінку; загальних принципів естетичного освоєння світу в процесі будь-якої діяльності людини передусім у мистецтві; сутності і законів творчості» тощо [1, 12].

За термінологічними джерелами, естетичне виховання тлумачиться як: складник виховного процесу, безпосередньо спрямований на формування і виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на роз-

виток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини; що спрямоване передусім на виховання в людини гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя у його різноманітних проявах [3, 160]; «формування естетичного досвіду особи / єдність поглядів, ідеалів почуттів, смаків, потреб тощо /, необхідного для її самоствердження як у царині сприймання, так і в царині творчої діяльності» [7, 175]; «процес цілеспрямованої систематичної взаємодії вихователя та вихованця з метою формування в нього системи моральних знань, почуттів, оцінок та поведінки згідно з етичними нормами і правилами» [4, 269].

За А. Кузьмінським, естетичне виховання передбачає розвиток у людини почуттів прекрасного, формування вміння і навичок творити красу в довіллі, вміти розрізняти прекрасне від потворного, життя за законами духовної краси [5, 304]. Н. Волкова розглядає естетичне виховання як «педагогічну діяльність, спрямовану на здатність сприймати і перетворювати світ за законами краси» [2, 121].

Зазначимо, що вчені (І. Бех, М. Верб, Н. Волкова, Л. Левчук, В. Лозова, Н. Миропольська, Т. Шевченко та ін.) прописали складники естетичного виховання, як-от: естетичні почуття, естетична свідомість,

естетичні смаки, естетичний ідеал, естетична культура. Розглянемо їх.

Естетичні почуття вчені розглядають як почуття насолоди, які одержує людина у процесі сприймання прекрасного в довкіллі і в мистецтві. Естетичну свідомість, з позиції філософії, розглядають як форму суспільної свідомості, що дозволяє людині через сприйняття освоювати (пізнавати) художньо-емоційне в довкіллі (почуття, судження, смаки, ідеали тощо) і виражається в естетичних поглядах та мистецькій творчості (музика, образотворче мистецтво, художня література) [2, 122].

Естетичний смак, за А. Кузьмінським, це стійке, емоційно-оцінне ставлення людини до прекрасного, що носить вибірковий, суб'єктивний характер [5, 307]. Естетичний ідеал учений схильний відносити до індивідуальних чинників, як «своєрідний зв'язок, еталон, з позицій якого особистість оцінює певні явища, предмети довкілля» [5, 307].

До складу естетичного виховання В. Лозова і Г. Троцько відносять і естетичну культуру як більш широке явище, яке передбачає сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне в довкілля (соціальне і природне, яке оточує людину) оберігати природну красу [5, 126].

Теоретико-педагогічним концептом естетичного виховання є невмируще вчення і спадщина Василя Сухомлинського, 100-річчя якого святкує світова педагогічна спільнота. Проблема естетичного виховання дітей і молоді червоною ниткою проходить майже через усі педагогічні твори вченого. Мету естетичного виховання В. Сухомлинський вбачає в широкому ознайомленні дітей з «досягненнями світової культури, з культурними цінностями людства»; навчити бачити в красі довкілля духовне благородство, доброту, сердечність і на цій основі утверджувати прекрасне в собі [13, 396]; навчити її на все життя зберігати душевне захоплення і доброту [13, 371].

Зазначимо, що в педагогічній спадщині вченого виокремлено систему різноманітних засобів естетичного виховання дітей і молоді від шестирічного віку до випускного класу школи з описом досвіду їх упровадження в Павлівській школі. Серед них: краса, природа, слово, рідна мова, художня література, поезія, музика, мистецтво, живопис, дієве ставлення до довкілля, естетичність обстановки (див. рис.). Складниками естетичного виховання учений називає естетичне сприймання, естетичні почуття, естетичну культуру.

Схарактеризуємо їх, використовуючи думки і погляди В. Сухомлинського.

Найуніверсальнішим засобом естетичного виховання учений називає Красу в широкому спектрі цього слова, оскільки саме краса є тим чинником, який вирізняє людину від тваринного світу. Педагог формує першу сентенцію, пов'язану з красою: «людина виділилася зі світу тварин і стала обдарованою істотою... тільки тоді, коли побачила глибину синього неба, мерехтіння зірок, рожевий розлив вечірньої заграви і ранкової зорі, багряний захід перед вітряним днем... почула шелест листя і пісню дзвоника... – почула, і, затамувавши подих, слухає сотні і тисячі років чудову музику життя» [13, 369–370].

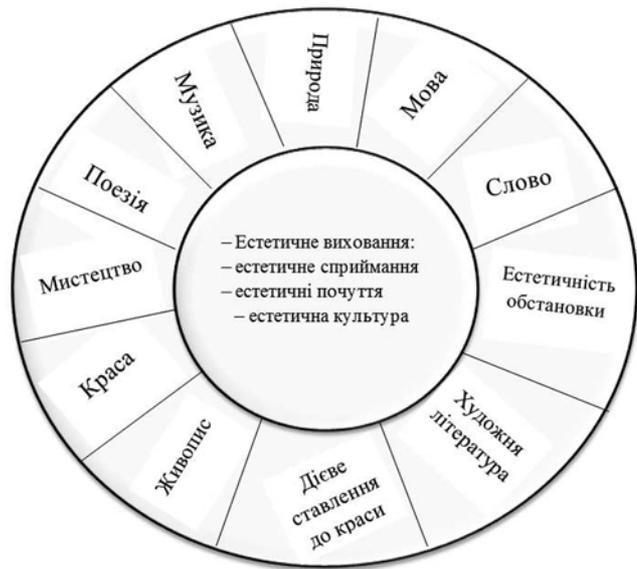

Рисунок – Засоби естетичного виховання

Впродовж усіх своїх педагогічних творів педагог звеличує її «величність»Красу. За його словами, «краса – це могутній засіб виховання чутливості учнів. Це – вершина, з якої ми можемо побачити все, чого без розуміння й відчуття прекрасного, без виховання і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ... тоді відкривається істина, правда, добро...» [9, 414].

Педагог називає красу «гімнастикою душі», яка «виправляє наш дух, нашу совість, наші почуття і переконання» – дзеркалом, у якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи так ставишся сам до себе [9, 414]. В. Сухомлинський назвав красу одним із засобів самовиховання і радив створювати куточки краси скрізь: вдома, в освітньому закладі, на лоні природи, на кожному місці, де перебуває людина.

Педагог звертається до батьків і вихователів виховувати у дітей і молоді «духовну красу», дух подиву, який створює «витонченість серця» [9, 157]. Тільки тоді, переконаний педагог, їхні

серця будуть чесними і тонкими, сприятливими і чутливими до естетичного виховання [9, 156].

Учений на шпальтах своїх праць акцентує передусім на людській красі, яка стане стрижнем духовної краси людини, її вчинків, праці на благо суспільства, вірністю переконанням, людяності, непримиренності до зла, змушувала б молодь замислюватися над власною долею [13, 374–375]. Задля практичного залучення учнів до розуміння феномена «Краса» в Павлівській школі було оформлено стенд «Людська краса». Одним із провідних завдань школи В. Сухомлинський радив учителям домогтися, щоб краса стала могутнім засобом виховання справжньої людяності в період дитинства, людської краси, краси людських взаємовідносин.

Успіх естетичного виховання дітей, на думку вченого, багато в чому залежить від уміння дитини сприймати і відчувати красу рідного слова, красу «солов'їної» української мови.

Слово допомагає глибше людині відчутти найтонші відтінки краси, а краса, у свою чергу, зміцнює у свідомості емоційне забарвлення слів, доносить до серця і розуму його мелодію і аромат [5, 181].

Вплив прекрасного на духовний світ людини залежить, на думку В. Сухомлинського, від характеру її діяльності, від того, «як високе, благородне включається в її діяльність – творчість» [5, 181], яка створює красу, все прекрасне в її оточенні. Саме тому одним із засобів естетичного виховання учений називає активну творчу діяльність, тобто «дієве ставлення особистості до природи, до довкілля» [7, 57], яке пов'язує зі сферою морального виховання дітей і молоді і їхньою дієвою моральною поведінкою.

В. Сухомлинський виокремлює й такий засіб естетичного виховання, як «естетичність обстановки», що досягається такою гармонією нерукотворного й створеного людиною, яка збуджує почуття радості [13, 386]. Педагог дає поради, яким чином створювати таку естетичність довкілля. За його словами, «гармонія речей, які оточують людину, створює загальний естетичний дух обстановки за тієї умови, коли окремі речі «не кричать про себе», коли їх, ніби, не помічаєш» [13, 386].

Особливе місце в естетичному вихованні відводив В. Сухомлинський мистецтву, зокрема і музиці, і живопису, їх сфера впливу на людину, зазначав учений, «започатковується там, де закінчується мова» [5, 81]. За словами В. Сухомлинського, музика є мовою почуттів, мелодія передає найтонші відтінки почуттів, які недоступні слову [12, 553].

Музику і співи педагог уважав могутнім засобом естетичного виховання, який «має надати

емоційне і естетичне забарвлення всьому духовному життю людини». Він був переконаний, що «пізнання світу почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї» [12, 553]. Учений пов'язував слово як засіб естетичного виховання з музикою. Він добре розумів, що найважче вихователю у пізнанні мови почуттів, говорити про музику словами. У цьому зв'язку вчений зазначає, що «слово ніколи не зможе до кінця пояснити всю глибину музики», натомість без слова «не можна наблизитися до цієї найтоншої сфери пізнання почуттів» [12, 554].

Чільне місце в педагогічній практиці якого було відведено народним українським пісням як засобу естетично-національного виховання. Учений зазначав, що народні пісні є джерелом філософського пізнання світу: все багатство пісні міститься у глибокому підтексті української пісні, «емоційну тонкість якого здатна донести до серця і свідомості тільки музика» [12, 555].

За словами В. Сухомлинського, «краса» музики – могутнє джерело думки [11, 192]; діти прагнуть словами передати те, що вони почули, немов би створюючи свої «словесно-музичні малюнки». Натомість для того, щоб це відбулося, вчитель повинен з особливим педагогічним тактом «розтлумачити» дітям доступно його зміст, «специфіку образотворчих засобів композитора» [11, 192]. У цьому зв'язку одне із необхідних завдань з естетичного виховання і розвитку етичних почуттів, за В. Сухомлинським, полягає в тому, щоб, образно висловлюючись, «дати в руки кожній дитині скрипку, щоб кожний відчував, як народжується музика» [11, 193].

Крім музики, глибокий емоційно-естетичний вплив на дітей створює живопис, ознайомлення дітей із художніми картинами класиків – майстрів пензлю. В. Сухомлинський розробив методичні поради вчителю: як потрібно вводити дітей у «світ картини, у світ живопису»: від безпосереднього сприймання краси природи, за його словами, «азбуки пізнання живопису» до розглядання картини, з обов'язковим поверненням – до повторних розглядів картин, що сприяє «загостреності сприйняття краси» [12, 558]. У Павлівській школі традиційними були вечори слухання музики, співів українських пісень, подорожей у світ живопису, вечори поезії, що супроводжувалися читанням ліричних віршів.

У дитинстві кожний із нас був поетом, тому одним із завдань учителя, за словами В. Сухомлинського, «дати дитині радість поетичного натхнення, пробудити в її серці живе джерело поетичної творчості, оскільки, на переконання

педагога, поетична творчість доступна кожному» [11, 212].

Виокремлюючи поетичну творчість як засіб естетичного виховання, В. Сухомлинський пов'язував її з «найвищим ступенем мовної культури» [11, 212]. На його думку, краса слова найкраще втілена в поезії, в ній діти «немов би чують музику слова, які передають «найтонші емоційні відтінки рідної мови» [11, 210].

В. Сухомлинський звертає особливу увагу на виховання естетичних почуттів у дітей від молодшого до юнацького віку. Так, одним із найулюбленішим засобом виховання естетичних почуттів у дітей 6-10 років педагог називає казку, яка захоплює дітей, викликає позитивні емоції, особливо, якщо казкове дійство відбувається в «казковій кімнаті», тоді «алегорія посилює враження, утверджує моральні й естетичні поняття про добро і зло, справедливість і несправедливість, красу й вульгарність» [7, 272].

Здебільшого інсценізація казок супроводжується музикою, тоді музика, виразність мовлення дієвих осіб, відтворення відповідної обстановки – посилюють, за словами педагога, естетичні почуття дітей [7].

В юнацькі роки, зазначає В. Сухомлинський, естетичні почуття і переживання усвідомлюються молодими людьми як один із важливих елементів духовного життя, оскільки вони одержують «задоволення потреб у сприйнятті прекрасного, величного, героїчного, комічного, дозволяють відчувати благородство своєї душі» [7, 387].

В. Сухомлинський відзначає й різний характер прояву естетичних почуттів у дітей і молоді різного віку. Так, описує вчений, «якщо діти і під-

літки виявляють естетичні почуття насамперед під час споглядання окремих яскравих картин природи, то юнаки і дівчата дають високу естетичну оцінку явищам природи» [7, 389]. Особливо яскраво такі естетичні оцінки виявляє молодь під час сприймання творів мистецтва.

В. Сухомлинський піднімає питання про необхідність виховання культури естетичних почуттів у молоді, які він пов'язує з емоційними взаємовідносинами між людьми (чуйністю, сердечністю, задушевністю), в гармонійному поєднанні краси, що оточує людину. Одним із завдань школи педагог радить зробити так, щоб «уже в роки отрочества дитина жила у світі краси», бо поряд зі словом, «найтоншим і ніжним засобом впливу на юну душу є краса» [12, 318].

Водночас, зауважує вчений, «утвердження краси в собі неможливе без освоєння естетичних цінностей, створених людством, без формування людського почуття природи» [12, 318].

Вдумливий педагог був переконаний, що від естетичного розвитку, набутого в дитинстві, залежить естетичний та емоційний розвиток людини. Відповідно до цього, педагог намагався у Павлівській школі застосувати якомога більше ефективних засобів естетичного виховання, а саме: природа, довкілля, естетична обстановка приміщень, казка, поезія, образотворче мистецтво, музика, тобто, за словами вченого, «все, посилене й зрозуміле дитині, що лишало в її пам'яті глибокий слід на все життя» [7, с. 267]. Директор школи, вчитель, учений у своїх науково-педагогічних працях описує, яким чином було реалізовано в Павлівській школі всі означені засоби естетичного виховання.

Список використаних джерел

1. Боров Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Боров. – 4 изд. – М.: Политиздат, 1988.
2. Волкова Н. П. Педагогіка / Н. П. Волкова. – К.: ВЦ «Академія», 2001.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Вид. друге. – Волинські береги, 2011.
4. Енциклопедія освіти / АПНУ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
5. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання. – Прес, 2008.
6. Лозова В. І., Троцько Г. В. Питання теорії виховання / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків., 1995.
7. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001.
8. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.1. – К.: Рад. шк., 1976.
9. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.1. – К.: Рад. шк., 1976.
10. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину \ Ставлення до краси в природі і суспільстві / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.2. – К.: Рад. шк., 1977.
11. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.3. – К.: Рад. шк., 1977.
12. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Емоційне і естетичне виховання / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.3. – К.: Рад. шк., 1977.
13. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа: Естетичне виховання / В. О. Сухомлинський. – Вибр. Тв. у 5-ти т. – т.4. – К.: Рад. шк., 1977.

References

1. Borev Yu. B. Estetyka [Aesthetics] / Yu. B. Borev. – 4 ed. – M.: Politizdat, 1988. [in Russian]
2. Volkova N.P. Pedagogics [Pedagogy] / N.P. Volkova. – K.: VC "Academia", 2001. [in Ukrainian]

3. Goncharenko S.U. Ukrainyskiy pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary / S.V. Goncharenko. – Vyd. druhe. – Volynski oberehy, 2011. [in Ukrainian]
4. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education] / APNU; hol. red. V.H. remen. – K.: Yurinkom Inter, 2008. [in Ukrainian]
5. Kuzminskyi A.I., Omelyanenko V. L. Pedahohika [Pedagogics] / A.I. Kuzminskyi, V. L. Omelyanenko. –K: Znannia. – Pres, 2008. [in Ukrainian]
6. Lozova V.I., Trotsko G.V. Pytannia teorii vykhovannia [Questions of the theory of education] / V.I. Lozova, G.V. Trotsko. – Kharkiv., 1995. [in Ukrainian]
7. Pedahohichnyi slovnyk [Pedagogical Dictionary] / Ed. M. D. Yarmachenko. – K.: Pedahohichna dumka, 2001. [in Ukrainian]
8. Sukhomlinsky V.O. Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti [Problems of education of a fully developed personality] / V. O. Sukhomlinskyi. – Vybr. Tv. u 5-ty t. – t.1. –K.: Rad. shk., 1976. [in Ukrainian]
9. Sukhomlinsky V.O. Dukhovnyi svit shkoliara [Spiritual World of Schoolchildren] / V.O. Sukhomlinskyi. – Vibr. Tv in 5 t. – t.1. -K: Rad. shk., 1976. [in Ukrainian]
10. Sukhomlinsky V.O. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to raise a true person] \ Stavlennia do krasny v pryrodі i suspilstvi [Attitude toward beauty in nature and society] / V.O. Sukhomlinskyi. – Vibr. Tv in 5 t. – t.2. -K: Rad. shk., 1977. [in Ukrainian]
11. Sukhomlinsky V.O. Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children] / V.O. Sukhomlinskyi. – Vibr.Tv. in 5 t. – t.3. -K: Rad. shk., 1977. [in Ukrainian]
12. Sukhomlinsky V.O. Narodzhennia hromadianyna. Emotsiine i estetychne vykhovannia [Birth of a citizen. Emotional and aesthetic education] / V.O. Sukhomlinskyi. – Vibr. Tv. in 5 t. – t.3. -K: Rad. shk., 1977. [in Ukrainian]
13. Sukhomlinsky V.O. Pavlyshka serednia shkola: Estetychne vykhovannia [Pavlyshka Secondary School: Aesthetic Education] / V.O. Sukhomlinskyi. – Vibr. Tv. in 5 t. – t.4. -K: Rad. shk., 1977. [in Ukrainian]

Валентина Мусиєнко-Репська. Средства эстетического воспитания молодежи в педагогическом наследии В. Сухомлинского

В статье раскрыто учение и взгляды Василия Сухомлинского на проблему эстетического воспитания детей и молодежи. Определены понятия «эстетика», «эстетическое воспитание», «эстетические чувства», «эстетическая культура». Представлено схематически и раскрыто средства эстетического воспитания детей и молодежи по результатам анализа педагогического наследия В. Сухомлинского: красота, музыка, живопись, слово, родной язык, художественная литература, природа, поэзия, эстетичность обстановки, природа, активная деятельность.

Ключевые слова: Василий Сухомлинский, педагогическое наследие, средства, эстетика, эстетическое воспитание, эстетические чувства, эстетическая культура, ученый.

Valentyna Musienko-Repskaya. Means of aesthetic education of children and young people in the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky

The article defines the key concepts of the research: aesthetics, aesthetic education, aesthetic feelings, aesthetic culture. The means of aesthetic education based on the analysis of the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlinsky are presented schematically and disclosed: beauty, nature, native language, word, fiction, poetry, aesthetic conditions, active creativity, music, art, painting. According to V. Sukhomlinsky the leading means of aesthetic education of children and youth is beauty in all its manifestations: beauty of nature, environment, beauty of human relationships, beauty as a spiritual ideal of personality. Special place in the pedagogical heritage of the scientist is given to music, its beauty, folk songs, fairy tales, poetry, artistic expression, native language, artistic masterpieces of classic artists and contemporary. The scientist describes the work experience in aesthetic education in the Pavlysh school with students from the first to the graduating class: music evenings, reading poems, adaptation of fairy tales for the stage, lessons in the open country, creating "beauty corners", decorating "Day of Beauty" stands, etc.

According to V. Sukhomlinsky Structural components of aesthetic education are aesthetic education, aesthetic feelings, aesthetic culture, and recommends them to be raised from an early age in the family and school from 6-7 years to the graduating class.

Key words: Vasyl Sukhomlinsky, pedagogue, scientist, pedagogical heritage, means, aesthetics, aesthetic education, aesthetic feelings, aesthetic culture, beauty.